

ADATOK AZ ESZTERGOMVIDÉKI TRIÁSZ ISMERETÉHEZ.

Irta VIGH GYULA dr.¹

— A III—VI. táblával és a 48-ik ábrával. —

Az egyetemi földtani intézet gyűjteményében HANTKEN gyűjtéséből az esztergommegyei Gyermely határában lévő Vöröshegyről származó kövületes, vörös dolomit keltette fel a figyelmemet. Az irodalomban egyedül HANTKEN² emlékezik meg róla, aki némi fönntartással a felső-triászhoz sorolja a dolomitot.

Mult év december havának közepetáján VADÁSZ dr. társaságában felkerestem a HANTKEN említette kövületlelőhelyet, hogy újabb esetleges gyűjtéseket eszközölve, saját megfigyelésből is megismerjem azt. A beállott havazás és az idő hirtelen igen zordra fordulása a gyűjtést megghiúsította, úgy, hogy kénytelen voltam egyelőre beérni a HANTKEN gyűjtötte kövületek meghatározásával anélkül azonban, hogy az említett lelőhelynek a jövőben való ismételt felkereséséről lemondtam volna.

A Vörös-hegy dolomittömege egyike azoknak a rögöknek, melyek ezen a vidéken úton-útfélen elszigetelten állanak ki az eocén-oligocén térszínből. Anyaga vörös-szürkés, tömött, jól rétegzett dolomit É-i 1^h 45°-os dűléssel.

Intézetünk kövületei közül, melyek részint kőbelek, részint lenyomatok, meghatározhatók voltak:

Myophoria sp.

Myophoria sp. (ex aff. *picta* (?) LEPS.)

Megalodus Hoernesii FRECH var. *rotundata* nov. var. (III. tábla, 1a—d. ábra.)

Megalodus Seccoi (?) PAR. (= *M. Lóczyi* HOERN.) fiatal pd. (III. tábla, 2. ábra.)

Schafhäutlia cf. *Mellingi* (?) HAU. sp. (= *Gonodus Mellingi* HAU.)

Loxonema sp.

Ezek közül leggyakoribb a *Schafhäutlia* cf. *Mellingi* HAUER. Díszítése a *Schafh. Laubei* BITTN. sp.-hez teszi hasonlónvá, mely fajt BITTNER³ a st.-cassiani rétegekből írt le, de amelytől alakja által különbözik.

A *Megalodus*okat, eltekintve két kis töredéktől, két jobb és egy bal teknő kőbele képviseli. Az egyiket a *M. Hoernesii* FRECH faj új változatának tekintem és jellemzését a következőkben adom:

¹ Előadta a Magyarhoni Földtani Társulat 1914 január 28-iki szakülésén.

² Az esztergomi barnaszénterület földtani viszonyai. Földt. Int. Évkönyve I. köt. 1871.

³ Lamellibranchiaten d. Alpenen Trias. I. Th. Revision d. Lamellibranch. v. St.-Cassian. Abhandl. d. k. k. G. R. A. in Wien. XVIII. Heft 1. Taf. III. Fig. 5—6.

Megalodus Hoernesii FRECH var. **rotundata** nov. var.

III. tábla, 1a—d. ábra.

Egy balteknő kőbelének töredéke ez, melyen a zárószervezet lenyomata hiányzik. A *M. Hoernesii* faj alakkörének körvonala — különösen búbnézetben — oly jellemző, hogy a zárószervezet teljes hiánya mellett is lehetséges ennek alapján az alak fölismerése. A körvonal jellegzetességét a kétoldalt sekély barázdaszerű mélyedéstől kísért erősen kifejlődött hátsó él adja meg. Példányom körvonala főbb vonásokban megegyezést mutat a *M. Hoernesii* alakkörével, részleteiben azonban eltér úgy a típustól, mint az *elongata* változattól. A búbcsap kevésbé előreálló, nem mell-, hanem befelé, a záróperem fölé hajló úgy, mint a *M. Seccoi* PAR. (= *M. Lóczyi* R. HOERN), úgy, hogy a búbcsap mellső oldala egyenes, nem beöblösödő, mint egyéb megalodus fajoknál. A hátsó él erősen hajlott és a búbcsap sajátos állásánál fogva inkább púposnak mondható, semmint egyenletesen íveltnek. A hasi perem alakja a kőbel sérülése folytán nem észlelhető, de hasonló lehet a típuséhoz, legföljebb kevésbé kerek. Közepesen domború, laposabb, mint a típus, de domborúbb az *elongata* változatnál.

*

A másik kettőt a *M. Seccoi* PARONA fiatal példányának vehetjük (III. tábla, 2. ábra). A *M. Seccoi* PARONA azonos a *M. Lóczyi* HOERN.-el, mint azt DI STEFANO¹ újabban kimutatta s miként azt PARONA tanár legújabb hozzászólásában igazolta² úgy, hogy az utóbbi az előbbi szinonimájának tekintendő.

A myophoriák töredékes lenyomatok alakjában maradtak meg, közelebbi meghatározásuk tehát lehetetlen.

A csigákat egy közelebből meg nem határozható alakon kívül a *Loxonema* (?) nemre utaló kőbel töredéke képviseli.

A *Schafhäutlia Mellingeri* főleg a raibli és tóri rétegekben gyakori és hazánkban belül eddig csakis ezekből a rétegekből említik. A lombardiai Alpok fődolomitjából GALDIERI³ és DI STEFANO⁴ azonban ismételtén kimutatták típusos nóríkumi fajok társaságában úgy, hogy nem tekinthető kizárólag a raibli rétegekre jellemző fajnak. Áthúzódnak a nóríkumi emeletbe a myophoriák is. A *Megalodus Hoernesii* és változatai a fődolomit mélyebb szintjeire jellemzők, a *M. Seccoi* hasonlóképpen ismeretes már a dolomit mélyebb, a raiblival határos szintjeiből, a *Loxonema* nem pedig határozottan a nóríkumi emeletre jellemző.

Ez a kis fauna tehát anóríkumi emeletű fődolomitra, még pedig annak mélyebb, a raiblival határos részére utal.

¹ La Dolomia principale dei dintorni di Palermo e di Castellamare del Golfo. (Trepani) Palaeont. Ital. XVIII. 1912.

² PAPP KÁROLY: Jelentés az 1913. évi olaszországi tanulmányútról. M. k. Földtani Intézet Jelentése az 1913. évről, 582—583. oldal (A *Megalodus Seccoi* és *Lóczyi*).

³ La malacofauna triassica di Giffoni nel Salernitano. Atti d. R. Accad. d. Scienz. Fis. Math. d. Napoli. Sér. 2. XII. 1905.

⁴ L. c.

Említett decemberi kirándulásunk alkalmával a Sár is á p határában fekvő B a b á l - s z ő l ő h e g y dachstein mészkövében m e g a l o d u s o k a t gyűjtöttünk. A megalodusokon kívül több *Chemnitzia* sp. keresztmetszetet is észleltünk a mészkőben.

A gyűjtött megalodusok meghatározása alkalmával intézetünk gyűjteményében lévő és még részben HANTKEN gyűjtéséből származó megalodusokat is megvizsgáltam. Meghatározásaim alapján az esztergomvidéki dachstein mészkőben a következő megalodus-fajok előfordulását állapíthatom meg:

A Sár is á p mellett lévő B a b á l - s z ő l ő h e g y e n :

Megalodus cf. *Gümbeli* STOPP.

Megalodus cf. *Böckhi* R. HOERN.

A d o r o g i N a g y k ő s z i k l á n :

Megalodus *Gümbeli* STOPP.

Megalodus *Böckhi* R. HOERN.

Megalodus (?) *incisus* FRECH sp. var. *cornuta* FRECH (= *Dicerocardium incisum* FRECH var. *cornuta* FRECH). (IV—V. tábla, 1a—c. ábra.)

A b a j ó t i Ö r e g k ő n :

Megalodus (?) *eupalliatum* FRECH sp. (= *Dicerocardium eupalliatum* FRECH). (III. tábla, 3. ábra ; 48. szöve. ábra.)

Megalodus (?) *incisus* FRECH sp. var. *cornuta* FRECH (= *Dicerocardium incisum* FRECH var. *cornuta* FRECH). (VI. tábla, 1a—c. ábra.)

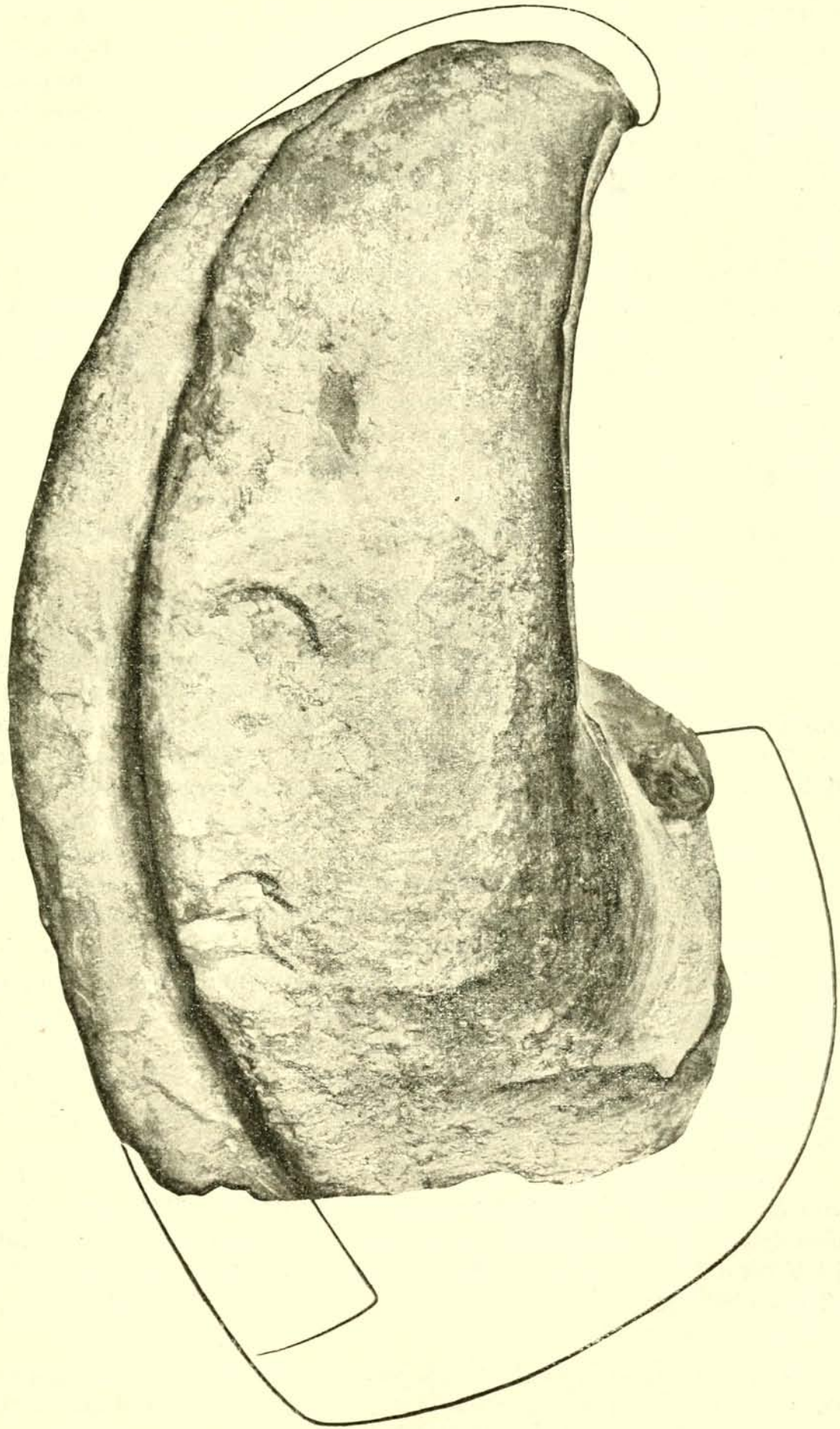
A vizsgált példányok közt *dicerocardiumok* nincsenek. Van ugyan köztük egy pár, melyeket első pillanatra talán hajlandók volnánk a *dicerocardiumok* közé sorolni. FRECH¹ ugyanis faunánkban lévő példányokkal teljesen egyező és ugyancsak a bajóti Öregkőről származó megalodontidákat *dicerocardium* gyanánt írt le.² *Dicerocardium*nak veszi pl. a *Dic. eupalliatum*, *D. incisum* és a *D. incisum* var. *cornuta* néven leírt példányokat. Beható összehasonlító vizsgálat azonban a kérdéses megalodontidáknak a *dicerocardiumok* közé való sorolását nem engedheti meg.

Felfogásom helyességének igazolására legyen szabad pár szóval a két génusz főjellegére, illetve a két génuszt egymástól elkülönítő bélyegekre rámutatni. STOPPANI³ a *dicerocardium* génusz fölállításakor a *Dic. Jani*, *Ragazzonii* és *Curionii* fajok jellemzésénél a génusz főjellegetül a megalodusok-

¹ Új kagylók és brachiopodák a bakonyi triászról. 48. old. Balaton tud. tanulm. eredm. Pal. függ. II. köt.

² A *Dicerocardium* (?) *mediofasciatum* n. sp. leírásának végén maga FRECH is megjegyzi, hogy a *D. eupalliatum* és *D. mediofasciatum* fajok nemi meghatározása bizonytalan, valamint felemlíti, hogy a *Megalodus Tofanae* R. HOERN. csoportjához és a vele közel rokon *M. cultridens* BITT. -hez — azaz a vastaghéjú, tehát hátsó élük mellett hosszanti barázdával bíró megalodusokhoz — a *D. eupalliatum* «közel áll». Mindezek ellenére mégis a *dicerocardiumok*hoz sorolja őket, hol — különösen az említett két faj — teljesen elszigetelten állanak, nem úgy, mint a megalodusok közt, melyek csoportjában — szerinte is — több, nagyon közel álló és hasonló faj ismeretes.

³ Paléontologie Lombarde; 3-e Série. Milano 1865.

48. ábra. *Megalodus eupalliatatus* FRECH sp. (= *Dicerocardium*). Oldalnézet. A bajóti Öregkő dachsteini mészkövéből. (Eredeti nagyság $\frac{2}{3}$ -a.)

tól eltérő zárószervezeten kívül kihúzott, divergáló és hosszten-
gelye körül többé-kevésbé háromélűre nyomott és
megcsavarodott búbot jelölte meg. A héj búbján a becsavarodásnak
semmi nyoma sem látható. A kagyló teste aránylag kicsiny a szarvszerű búbok-
hoz képest. A megalodusoknál — a zárószervezettől ismét eltekintek —
a héjas példányok búbjai az eddigi ábrázolások és leírások szerint becsava-
rottak, vagy legalább is kisebb-nagyobb mértékben behajlottak,
begömbültek.

A FRECH által új fajoknak leírt dicerocardiumok *Dic. eupalliatum*, *D. medio-
fasciatum*, *D. incisum* és ennek *cornuta* változata teljesen nélkülözik a diceroc-
cardiumokra jellemző említett bélyegeket. A kőbelek — mert egy tatai
kálváriadombi héjas példányt (*Megalodus* sp., V. tábla, 2. ábra) kivéve mind
az — búbcsapjai kissé megnyúltak, kihúzottak ugyan, de nem megcsava-
rtak és nem divergálóak, mint más szerzőktől leírt dicerocardiumokon
azt látni lehet. Ilyen megnyúlt — ha talán nem is annyira kivékonyodó —
búbcsapjai a megalodusok családján belül a vastaghéjúaknak, a *Megal. Tofanae*
és *Damesi* csoport tagjainak vannak, a *M. scutatus* STOPP. faj kőbele pedig háti
oldalról nézve éppen nagyon hasonlít — búbcsapjai állását tekintve — a FRECH
leírta dicerocardiumokhoz. Ha csak kőbelek állának rendelkezésünkre, bátran
besorozhatnók az említett dicerocardiumokat a megalodusok *M. Tofanae* és
Damesi képviselte csoportjába. Van azonban pár töredékes héjas példány is,
melyeken a teknők búbjait némileg tanulmányozhatjuk. Egyet FRECH¹ is
ábrázol munkájában, a másik az egyetemi földtani intézet gyűjteményében
van. Mindkettő a tatai Kálváriadombról való. A FRECH ábrázolta
példány búbja rövid, zömök, köpcös, vastag, semmiféle csavarodást azon ész-
lelni nem lehet. Az intézetünk birtokában lévő példány bal teknőjének búbja
kissé előrehajlott ugyan, de a meg- vagy becsavarodásnak min-
den nyoma nélkül kevésbé kihegyesedő, megnyúlt. A test általában
nagy még a kőbeleken is, különösen a FRECH ábrázolta *Dic. incisum*-nál.

A felsorolt jellegek kizárják, vagy legalább is
valószínűtlenné teszik annak lehetőségét, hogy a
FRECH leírta dicerocardiumok valóban azokhoz tar-
tozzanak. Viszont a búb alkotása megkülönbözteti a *M.
incisus*-t és *cornuta* változatát a típusos megalodusoktól is,
bár kőbelei a *M. Tofanae* és *Damesi* csoportjába tartozó fajok kőbeleihez eléggé
hasonlítanak.

FRECH kérdéses dicerocardiumainak a dicerocardiumokhoz való tartozásá-
ban már DI STEFANO is kételkedik újabban megjelent és a lombardiai Alpok fő-
dolomitját tárgyaló munkájában és említést tesz a *Meg. Mariani* DI STEFANO
új fajának a *Dic. eupalliatum* és *Dic. mediofasciatum* FRECH-hez való nagy alak-
beli hasonlóságáról.

¹ A werfeni rétegek vezérvületei és pótlékok a cassiani és raibli rét, kagylós-mészé-
nek, valamint a rhaetiai dachst. mészkő és dachsteini (Fő) dolomit faunájához. Balaton
tud. tan. eredm. Pal. függ. II. köt. XI. tabl. 1. ábra.

Valószínű, hogy a *Megalodus incisus* FRECH sp. és ennek *cornuta* változata a megalodusok egy új alak köré, esetleg egy új génuszt képviselnek, mely új génusz alakjai talán fejlődésüket tekintve is közbűlső helyet foglalnak el a *dicero-cardium*ok és megalodusok közt.

Hogy a tárgyalt fajokat mégis, mint megalodusokat sorolom föl, teszem azt azért, mert a fő génuszjelleg, a zárószerkezetet a hiányos megtartás miatt tanulmányozni és esetleg különtartozásukat minden kétséget kizáróan megállapítani nem tudtam.

Készült az egyetemi Föld- és Őslénytani Intézetben. Budapest, 1914 január havában.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyv [az 1914 augusztus 17-én tartott választmányi ülésről.

Az ülés a m. kir. Földtani Intézet üléstermében déli 12 órakor kezdődik.

Elnök: SCHAFARZIK FERENC dr. királyi József-műegyetemi ny. r. tanár.

Megjelentek: KOCH ANTAL dr. és LÓCZY LAJOS tiszteleti tagok; EMSZT KÁLMÁN dr., LIFFA AURÉL dr., PÁLFY MÓR dr., TIMKÓ IMRE, TREITZ PÉTER, SCHRÉTER ZOLTÁN dr. választmányi tagok. SZONTAGH TAMÁS dr. másodelnök, ASCHER ANTAL pénztáros és PAPP KÁROLY dr. elsőtitkár.

1. SCHAFARZIK FERENC dr. elnök a következő beszéddel nyitja meg az ülést: «Tisztelt Választmány! Az előzményeiben mindenki előtt ismert és a Haza jogos védelmében megindult nagyarányú háború, amelyben mostan vagyunk, tette szükségessé a mai rendkívüli választmányi ülés összehívását. Hazánk minden katonája, fiaink színe-java hadba vonult és elleneikkel az ország határain már harcban is áll! Isten acélozza és oltalmazza vitézeinket és juttassa igazságos ügyünket diadalra. Az itthon maradt társadalomra azonban szintén nagy feladatok várnak, amennyiben kötelessége, hogy a harcban megsebesültek fájdalmait csillapítsa, valamint, hogy az elesettek hátrahagyottjai nyomorát enyhítse. Röviden, tisztelt Választmány, úgy érzem, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat is hozzájárulhatna e szent ügyhöz, ha a mostani komoly pillanatokban a kevésbé fontos dolgait félretéve, pénzerejét ennek szolgálatába állítja. **Élj en a H a z a!**
Élj en a Király!»

A lelkes éljenzéssel fogadott megnyitó beszédre SZONTAGH TAMÁS dr. másodelnök hangoztatja, hogy teljesen egyetért az Elnök úr szavaival. A társulatnak kötelessége, hogy támogassa a harcba vonultak hátramaradottait s erre a célra, úgy véli, hogy ezer koronát a társulat forgótökéjéből adományozhatunk.

LÓCZY LAJOS dr. tiszteleti tag ajánlja, hogy a legsürgősebb adományokra jelenleg 500 K-t, s később az elnökség belátása szerint ismét 500 K-t adományozzon a társulat.

PAPP KÁROLY elsőtitkár jelenti, hogy társulatunkhoz két nagyobb intéz-